

OM HØR OG HØRBEREDNING

Et uddøet håndværk.

Af *N. A. Dalberg*.

Hør og hørberedning har været kendt og brugt her i landet helt fra forhistorisk tid. Fra et nødvendigt husflid gik beredningen senere over til at blive håndværk, som holdt sig indtil ind i 1. verdenskrig, formentlig vinteren 1916—17, da min fader Anders Christoffer Dalberg, Ryslinge, der sikkert var Danmarks sidste håndværker i faget, havde sit sidste arbejde for fremmede. Mellem 1918—40 gjorde tiderne det atter rentabelt at dyrke såvel tave- som olieør, og det forstærkedes efter 1945; men forarbejdningen — husflid undtagen, hvis der er nogen — sker fabriksmæssig, først på hegleriet i Tommerup på Fyn.

Hørren skal sås i velgødet, ren jord, blev i gl. dage altid håndsået, og for at få den jævnt op anbefaledes det at så tyndt først på langs og så på tværs; kom der ukrudt, skulle det håndluges. Hør-agre (hørstykker el. hørpletter) fandtes hos gård- og husmænd. Hørren har det som andre dyrkede planter: den kan lykkes og blive stor, og den kan mislykkes og blive kort; hvad det her kom an på, var tavernes mængde.

Det er mærkeligt, at man så tidligt har fundet på at anvende hør; thi det er en mangfoldighed af skiftende arbejder med tilhørende redskaber, det kræver, før der bliver tøjvarer af den. Med hensyn til redskaber: hørrive*, skættefod eller skagemaskine, hegler, snorvinde,

* sold, brude.

spinderok m. tilbehør, haspe (vinde) og væv henvises til museer, f. eks. landbrugsmuseet i Dalum.

Når frugterne, 10-frøede kuglerunde kapsler, er ved at modnes, ruskes (oprykkes) hørren i håndfuldevis (skranke), bindes i knipper med kalmusbånd, som kunne holde en halv snes år, eller halm) og køres hjem efter en kort vejring. Nu skal frøene, knevlerne, af, hvilket sker på en hørrive. Denne blev fastgjort i en stolpe i loen, og man rykkede skrank efter skrank gennem rivens tænder, indtil alle knevler var reven af. Det var et strengt arbejde; tidt stod der en mand på hver side af riven og brugte denne skiftevis. Frøene blev nu bredt til tørring på logulvet, derefter plejltærskede og til sidst sejlede, d. v. s. rensede på et rundt sold, der var af følhud og ved 3 reb hængt op i en lobjælke. Dette hørte med til hørberederens arbejde. Han hældte en portion frø i soldet, svingede dette i kreds med begge hænder, hvorved frøene som de tungeste røg ud til kranzen, medens skallerne samledes i midten og blev skummede af med hånden. De rensede frø brugtes til at koge linolie af, som kraftfoder og på apoteker.

Efter at være afknevlede blev skrankene igen knippet sammen og almindeligvis kastede i en dam, hvor de ved hjælp af træ og sten blev holdt under vand c. 3 uger for at rødne, d. v. s. at få stilkens yderlag til at halvrådne. I stedet for at kaste hørren i en dam kunne han også brede den i et tyndt lag på en afgnavet græsmark, dugbrede den som det kaldtes Den blev nu taget op, båndene fjernede og knipperne hver for sig stillet op som en stak for at vindtørres. Når dette var sket, skulle dens stilke brydes; fra gl. tid sagde man brudes. Hertil kunne bruges en hule i jorden; hyppigst brugtes en brudehule opmuret langt fra ejendomme af hensyn til brandfare og tidt i et skeldige mellem 2 gårde, som var fælles om den og også kunne lade andre låne den. Der blev sagte fyret med træ, over hulen lå stænger, hvorpå hørren var udbredt, og når den var knastør, blev den brudt i bruden. Hørberederen ville helst passe fyret og skifte hørren for at få den passende braget, d. v. s. tørret; han havde gerne

læderbriller på af hensyn til gnister. Hver mand passede en brude, og der skulle helst 2 i gang samtidig. Man tog håndfuld efter håndfuld og førte ind i bruden og slog til, indtil stilkene var brudt i den ene halvdel, så endevendte man og gjorde 2den halvdel færdig. 10 skranke blev lagt i knippe sammen skiftevis med rod og top. Det var i regelen kun små jordstykker, der årlig blev tilsået med hør, så det var tidt flere års avl, man skulle have beredt, når man sendte bud efter hørberederen. Opbevaringen skete da gerne på en slyde, d. v. s. et loft af stænger, over et huggehus, en vognport el. lign.

Først nu begyndte hørberederens egentlige arbejde. Han blev også kaldt hørsvingeren (det almindeligste), skagemanden eller hørfrørenseneren. Som et kuriosum om dennes anseelse kan nævnes, at der er eksempler på, at en hørbereder før 1849 blev fri for soldatertjeneste, fordi han havde studeret til hørlægler; dette skete på et 6 ugers kursus på Lykkenssæde.

I en lade, lo eller vognport stillede han sin skagemaskine op. For at denne kunne stå fast, blev der lagt en svær kampesten på hver ende. Hørberederen havde et kalveskinds skødskind (forklæde) på under arbejdet. Tiest trak han selv maskinen; undertiden blev den trukket af en dreng, og så måtte der en historie til jævnlig, for det var en trælsom bestilling, og det støvede godt hele tiden. For ikke at få alt for meget af støvet i sig blev det en vane for hørberederen at trække vejret gennem næsen, men puste fra sig gennem munden. Han tog en håndfuld hør i venstre hånd og holdt halvdelen over fjælen, hvor vingerne gik forbi og slog skallerne af; disse kaldtes skæver og blev siden brændt eller brugt som vejfyld. Mange gange måtte hørren tages fra maskinen, pilles og omdannes, for at nye strå kunne komme for, og når den ene halvdel således var gjort fri for skæver, skulle den anden halvdel behandles, indtil denne håndfuld var skævefri, blev lagt hen og en ny taget op. Det var et langsomt arbejde, især hvis hørren ikke var godt brudet. Med skæverne faldt også urede, korte hørtotter, som kaldtes skageblår. I regelen tilfaldt de hørberederen som en bifortjeneste. Han solgte

dem til sadelmageren, som kaldte dem stoppeblår og brugte dem i seletøjets og ridesadlens rygstykker samt til møbelpolstring.

Derefter skulle hørren hegles, hvilket skete på hegler. Disse var nålemagerarbejde. 2 hegler var et sæt og bestod af en grov og en fin. Hvis man var kendt med arbejdet, kunne man på lyden høre, hvilken hegler der var i brug, der var næsten 1 oktav forskel på tonen. Det ene af min faders sæt hegler var fra 1831, det andet fra 1861, og begge sæt var lavet af L. Madsen, Røme, som der var stævnet i fabriksmærket, det er Rødme, Stenstrup sogn.

Heglen blev anbragt i bordhøjde på et bord, der tidt var en dør el. lign. Nærmest forreste kant blev heglen gjort fast derved, at der blev lagt et par kiler på bordet med tyndsiden bagud, herpå lagde han heglen, som derved fik en passende hældning. En stor marne blev i hakket i hver ende drevet ned i bordet og en kile dreven ind i hver marne, så at heglen sad klemt fast; yderligere var der i heglen småhuller, så at han i hver ende kunne slå et par spiger i bordet, hvis det var nødvendigt, for at heglen kunne sidde fast.

Og så begyndte arbejdet på den grove hegler. Han tog en håndfuld hør i højre hånd, slog hørren ned mellem heglerens tænder og trak til, idet han med venstre hånd afpassede dybden og efter udtrækningen løftede hørren op, medens den atter blev ført frem over hegleren; var man uøvet, var der stor fare for at såre sig på de spidse tænder. Ved disse bevægelser blev den urede del af hørren efterhånden liggende på bordet bag hegleren og kaldtes blår. Når den ene ende var behandlet, vendte man hørren og behandlede den anden ende på samme måde, og når en håndfuld således var færdigbehandlet, stod han med rede taver i hånden. En sådan beredt håndfuld var en lok, som nu var færdig til spinding til grovere linnedvarer: grove lagner, underdyner, langpuder, pudebetræk, sække, groft linned og dækketøj osv. Men hvis der skulle laves fint linned og dækketøj, lagner m. m., skulle lokken beredes yderligere ved hegling på den fine hegler; derved fremkom 2 sæt blår. En sådan finheglet lok hør var blød som silke.

Efterhånden som blårene fyldte op, blev de rullede til tykke, bløde valser i blårkassen (hvilekassen) og kaldtes hviler; disse blev lagt i stabler. Lökkene blev lagt smukt sammen halveret 2 gange. Var det kun en grov lok, blev den knyttet ved den ene ende; men den fine lok blev knyttet på midten, det gav stor fasthed; lökkene blev lagt sammen 2 på 2 og bunden, og sådan 4 bundter blev på samme måde bundne sammen, og man havde da et bundt som en terning. Båndene blev „slået“ af hørren på en håndvinde, og mellem lagene var avispapir. Nu blev hørren vejlet. Hørberederen fik sin løn efter vægten; derfor betød det meget, at der „var godt tav“ i den, d. v. s. at den havde mange taver.

Dermed er hørberederens arbejde gjort. Han havde et stort distrikt, som sit arbejdsområde. Min fader, der gik i lære hos sin broder 1855 og var hos ham i 7 år, til han 1862 „begyndte for sig selv“, idet han en tid boede hos en søster og svoger i Kirstinebjerggyden, Nr. Lyndelse sogn, senere hos hmd. Jens Nielsen i Hjallesø, indtil han 1875 bosatte sig i Ryslinge, havde arbejde i følgende sogne: Gislev, Ellested, Ringe, Søllinge, Sdr. Højrup, Årslev, Sdr. Nærå, Nr. Lyndelse, Højby, Allerup, Davinde, Fraugde, Dalum og Pårup og fik desuden hør til hjemmearbejde fra Hellerup sogn. Det var ganske umuligt at føre en skagemaskine så langt; han havde da også ialt 5. Heglerne kunne han bære i tværsæk over skulderen med hvilekassen bagpå; men havde dog som nævnt 2 sæt. Folkene, han skulle i arbejde hos, fik at vide, hvor og når de kunne hente skagemaskinen. I de første mange år, da der dyrkedes megen hør, havde han gerne om vinteren 2 eller 3 murere til at skage for sig, så brugte han selv kun heglere; men i den meste tid, jeg kan huske, endte han det hele selv. Det kunne dog undertiden knibe, fordi den ene kunde ikke altid ville vente, til han var færdig hos den anden. Så måtte han skynde sig at lave lidt hist, lidt her og siden komme og gøre det færdigt. Det var mange steder een af drengenes årlige fornøjelser, når hørberederen kom med sin maskine og heglere; det gav nyt i gården.

Så kom spindingen, altid kvindearbejde, mest om vinteren og godt til at holde fødderne varme. Rokkedrejeren lavede spinderokken. Tenens vinger er forsynet med stålkroge, nokker, og da børn gerne ville til rokken, når den „gik“, kunne det let ske, at nokkerne slog dem; det gav „nokkefedt“, en temmelig tør vare. Tenen skulle gerne spindes fuld på en aften; men hver rok trak ikke lige godt, og hver kvinde var heller ikke lige god til at træde. Blårene blev sat på en blårtutte, d. v. s. en trille med en pind forneden til at gøre fast i rokken og lange, spidse pinde foroven til at holde blårene. Hørren blev rullet om en hørhat, d. v. s. et foderal, lukket foroven og med et hul lidt større end rokkepinden, hvorpå den blev hængt. Uden om hørren blev svøbt et stykke pap eller læder, der tit var forsynet med spraglede billeder. Når tenen var fuld, blev tråden afhaspet på en vinde (haspe), som gik rundt lodret, og man havde nu en klavse. Når alt var spunden, blev klavserne hængt op ude på en vandret fastlagt stang og en do. lagt igennem forneden for at holde trådene rede, og sådan hang garnet længe på garnstængerne ude i alt slags vejr for at bleges. Så kom de ind og blev efter hverandre lagt på vinden, der nu gik vandret, og vunden i nøgler; disse blev lagt i pose og båret til væveren, som fik besked om, hvad lærredet skulle bruges til. En dygtig linnedvæver kunne væve med mange mønstre til duge og servietter, håndklæder m. m., ja hele draperier f. eks. i herregårdsmønstre. Når væveren var færdig, leverede han lærredet; men dette var endnu ikke færdigt til brug, det skulle yderligere bleges. Ved ejendommene var der tiest en græsplæne, som kaldtes blegepletten, ved store gårde en stor græsflade med en dam eller ved en bæk; pladsen kaldtes blegdammen. Her blev lærredet bredt ud og blev først rullet op og taget i hus, efter at duggen var falden; af og til blev det dykket (stænket) af vand fra dammen; var der mange og store stykker, f. eks. ved herregårde eller fælles blegdamme, lå lærredet ude hele døgnet, og af hensyn til tyve blev det om natten tilset af en vægter (sml. Ingemann: på dammen fjerne vogter går og lover Herrens navn).

Først når lærredet langt hen på sommeren var bleget pænt hvidt, var det færdigt til at lave de forskellige ting af, eftersom det var groft eller fint. Dette var altsammen kvindearbejde og håndarbejde. På alt undtagen dyne- og pudevår blev syet navn, på dækketøjet tit det fulde navn, på skjorter og særke kun forbogstaver. Undertiden udførtes også broderier på særkene og på håndlinningerne (ruerne) af karlenes fine skjorter. Hyppigt fik karle og piger som løn lærred til et par skjorter eller særke. Efter giftermål lavede mangan ung kone ligskjorte og -særk til manden og sig selv; disse stykker var kendelige derved, at navnetrækkene var syede med sort garn. — Men nu endelig var der brugsvarer af hørren.